

Nederland: van immigratie- naar emigratieland?

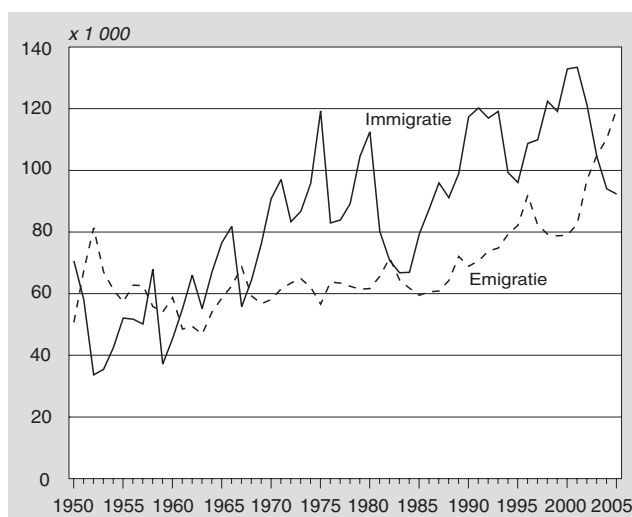
Han Nicolaas

Sinds 1960 is Nederland in feite vrijwel onafgebroken een immigratieland geweest: het aantal immigranten naar Nederland overtrof het aantal mensen dat Nederland verliet. Aan deze situatie is in 2003 een eind gekomen. Door een snelle stijging van de emigratie en een daling van de immigratie is er sinds 2003 sprake van een vertrekoverschot: jaarlijks verlaten meer mensen Nederland dan er naar Nederland komen. De emigratie is vooral onder niet-westerse allochtonen toegenomen, bij zowel de eerste als de tweede generatie. België en Duitsland blijven de favoriete bestemmingslanden van emigranten. De vraag is in hoeverre het vertrekoverschot, dat in 2005 ongeveer 27 duizend personen bedroeg, van tijdelijke aard is of een meer structureel karakter heeft.

1. Van vestigingsoverschot naar vertrekoverschot

In de tweede helft van de vorige eeuw is Nederland in feite vrijwel onafgebroken een immigratieland geweest. Alleen in de jaren vijftig was het saldo van de buitenlandse migratie meestal negatief (grafiek 1). Dit hing voor een belangrijk deel samen met het vertrek van grote aantallen Nederlanders die elders hun heil zochten, hierin financieel gesteund door de Nederlandse overheid. Zij trokken vooral naar Australië, Nieuw-Zeeland, Canada, de Verenigde Staten van Amerika en de Republiek van Zuid-Afrika. In de jaren vijftig vertrokken in totaal ongeveer 350 duizend personen vanuit Nederland naar deze landen, van wie 52 duizend in het 'topjaar' 1952 (staat 1). Vooral Canada en Australië waren in trek. Over de periode 1950–1959 vertrokken respectievelijk 128 duizend en 106 duizend personen naar deze landen. Het verblijf in deze landen had veelal een permanent karakter. Van de emigranten uit de jaren vijftig die naar één van deze landen zijn geëmigreerd, is ongeveer een vijfde weer teruggekeerd naar Nederland.

1. Buitenlandse migratie, 1950–2005 (emigratie inclusief saldo AC)

Emigratie en administratieve correcties

Een probleem bij onderzoek naar emigratie vormen de administratieve correcties, of beter gezegd: het saldo van de administratieve correcties (in het vervolg van dit artikel aangeduid als saldo AC). Deze administratieve correcties bestaan uit twee categorieën: administratieve opnemingen en administratieve afvoeringen.

Sommige emigranten verzuimen de gemeente in te lichten over hun vertrek. Als de gemeente na een onderzoek vaststelt dat een persoon niet meer in de gemeente aanwezig is, en er ook geen bericht van inschrijving van een andere gemeente is ontvangen, kan de gemeente weinig anders doen dan de betreffende persoon uit te schrijven onder de noemer 'vertrek onbekend waarheen'. Het CBS boekt een dergelijk vertrek als administratieve afvoering (zie ook CBS, 2000). Een persoon die ooit administratief is afgevoerd, kan in het algemeen slechts door middel van een administratieve opname (vestiging met onbekende herkomst) of door een immigratie (herkomstland is bekend) weer in de bevolkingsregistratie worden opgenomen.

Vooral de afvoeringen zijn de laatste jaren sterk in betekenis toegenomen. In 2005 ging het om 66,8 duizend personen, het dubbele van het aantal in 1995. Het aantal opnemingen bedroeg 30,5 duizend in 2005. Het saldo AC betreft personen die administratief zijn afgevoerd zonder dat daar een opname tegenover staat. In de migratiestatistiek wordt dit saldo geïnterpreteerd als niet-gemelde emigratie en als zodanig bij de 'echte', geregistreerde emigratie geteld om zo het totale vertrek uit Nederland in beeld te brengen. Overigens is het niet zeker of het volledige saldo AC als niet-gemelde emigratie kan worden beschouwd. Het is ook mogelijk dat het voor een deel gaat om personen die, zonder te zijn ingeschreven, in Nederland verblijven. Het saldo correcties kan dus ook ruimer worden geïnterpreteerd, als personen die zijn uitgeschreven uit het bevolkingsregister (anders dan door sterfte) en van wie de huidige verblijfplaats onbekend is. De huidige verblijfplaats kan zowel binnen als buiten Nederland liggen (Alders en Nicolaas, 2003).

In dit artikel wordt met emigratie dan ook bedoeld: emigratie inclusief het saldo AC. Slechts in de grafieken waarin een overzicht wordt gegeven van de emigratie naar land van bestemming wordt alleen de geregistreerde emigratie weergegeven. Van de personen die zich niet hebben afgemeld bij een gemeente, is immers niet bekend óf ze naar het buitenland zijn geëmigreerd, en zo ja, naar welk land.

Staat 1

Emigratie naar de belangrijkste emigratielanden, 1950–1959

	Australië	Canada	Nieuw-Zeeland	Verenigde Staten	Zuid-Afrika	Totaal
	x 1 000					
1950	9,7	7,3	0,7	4,1	1,6	23,5
1951	11,1	19,3	2,9	3,7	2,9	39,8
1952	16,3	21,5	5,1	4,2	4,7	51,7
1953	8,5	20,5	2,6	4,2	3,8	39,6
1954	10,8	16,2	1,0	4,0	3,7	35,8
1955	13,9	7,3	1,2	5,2	3,4	31,0
1956	11,6	8,6	1,5	10,6	2,4	34,7
1957	7,4	12,6	1,3	11,1	1,9	34,3
1958	7,9	8,2	2,0	5,6	2,6	26,3
1959	8,9	6,1	1,6	7,2	2,2	26,0
Totaal 1950–1959	106,1	127,9	19,9	59,9	29,1	342,8

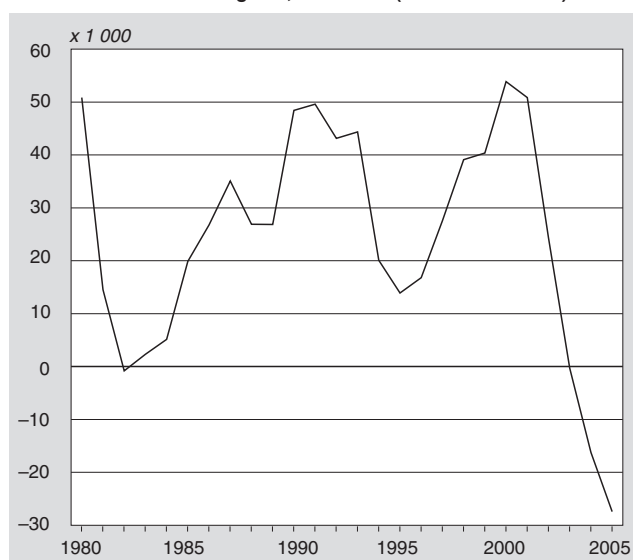
Op een enkele uitzondering na lag het jaarlijks aantal immigranten sinds 1960 op een hoger niveau dan het aantal emigranten. Arbeidsmigranten uit mediterrane landen, gezinsherenigers, gezinsvormers en later asielmigranten zijn sinds de jaren zestig in groten getale naar Nederland gekomen.

Sinds 1960 hebben zich ongeveer 4,2 miljoen immigranten in ons land gevestigd. Een kwart van deze groep is in Nederland geboren en te beschouwen als terugkerende Nederlanders. Het aantal emigranten (inclusief het saldo AC, zie *kader*) bedroeg circa 3,2 miljoen, van wie de helft in Nederland is geboren. Het verschil tussen de totale immigratie en emigratie over deze periode bedraagt ruim 1,0 miljoen personen.

Aan de periode van immigratie-overschotten is in 2003 een eind gekomen. Enerzijds is de immigratie sinds 2002 sterk gedaald onder invloed van een economische teruggang in Nederland, aanscherpingen van het asielbeleid, strengere eisen voor gezinsherenigers en gezinsvormers en maatregelen in internationaal verband ter ontmoediging van illegale immigratie. Anderzijds is het aantal emigranten juist fors toegenomen. Ook dit is voor een deel te verklaren uit de economische teruggang, maar andere factoren spelen hier ook zeker een rol. Uit onderzoek van het NIDI uit 2005 blijkt dat potentiële emigranten niet zozeer hun eigen levensituatie in het nieuwe land denken te verbeteren, maar veeleer een verbetering verwachten van de kwaliteit van de samenleving, de 'publieke ruimte'. Daarbij gaat het om zaken als bevolkingsdichtheid, ruimte, natuur en stilte (Ter Bekke et al., 2005). Bij de emigratie naar de buurlanden België en Duitsland spelen de goedkopere huizenprijzen in die landen een rol van betekenis. Vooral in de grensstreken is het aantal Nederlanders dat vlak over de grens woont, maar wel vaak nog in Nederland werkt, sterk gestegen.

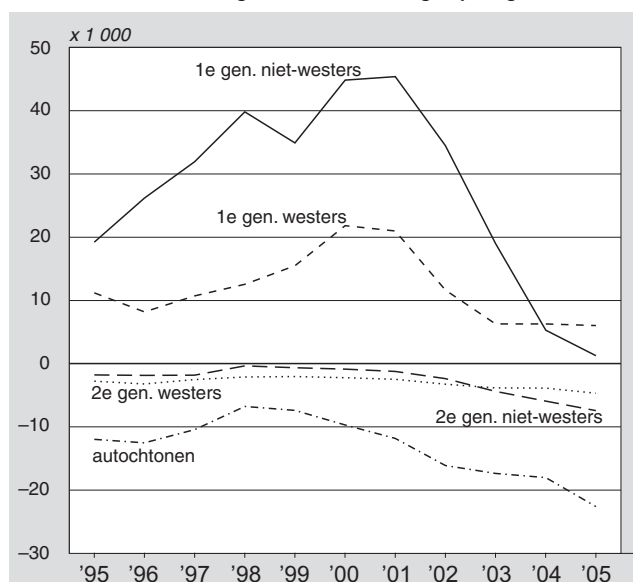
De dalende immigratie en stijgende emigratie hebben tot gevolg dat het migratiesaldo een spectaculaire ontwikkeling heeft doorgemaakt. Het positieve migratiesaldo dat in de jaren 2000 en 2001 nog ruim 50 duizend bedroeg, is sinds 2003 omgeslagen in een negatief saldo van ruim 27 duizend in 2005 (*grafiek 2*). Een dergelijk scherpe daling van het migratiesaldo is slechts te vergelijken met die van de jaren 1980–1982 toen, eveneens in een periode van economische teruggang, het migratiesaldo daalde van +50,8 duizend naar -0,8 duizend.

2. Saldo buitenlandse migratie, 1980–2005 (inclusief saldo AC)

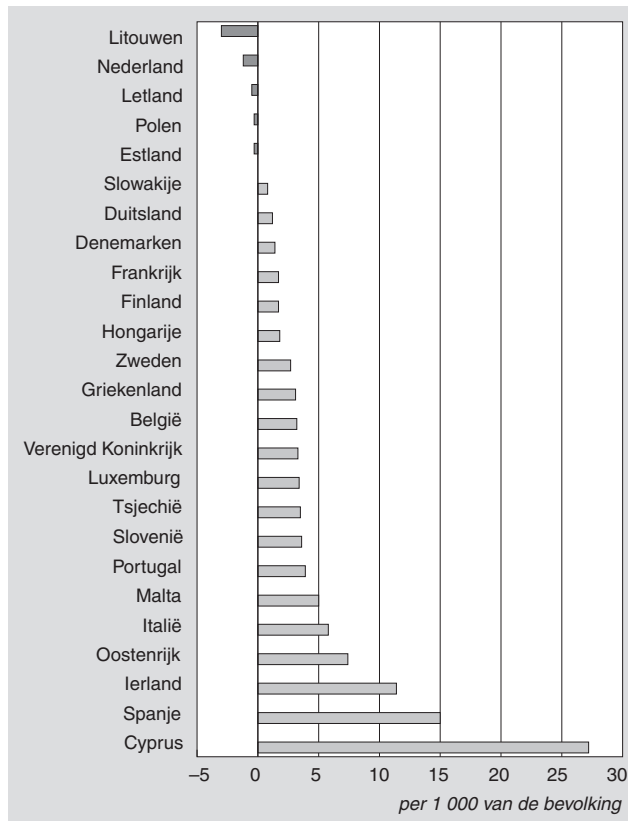
Onderscheiden naar herkomstgroepering deed de grootste daling van het saldo buitenlandse migratie zich voor bij de eerste generatie niet-westerse allochtonen. Het positieve saldo van 45 duizend van deze groep in 2000 en 2001, is in 2005 tot minder dan 2 duizend gereduceerd. De sterke daling van het aantal asielzoekers is hier mede de oorzaak van. Inmiddels vertoont ook de tweede generatie niet-westerse allochtonen een substantieel negatief saldo van ruim 8 duizend (*grafiek 3*). Ook het migratiesaldo van de westerse eerste generatie daalde tussen 2001 en 2003 snel. De laatste jaren is het saldo stabiel gebleven op een niveau van 6 duizend.

3. Saldo buitenlandse migratie naar herkomstgroepering, 1995–2005

Met het negatieve migratiesaldo in 2005 neemt Nederland binnen de Europese Unie een vrijwel unieke positie in. Slechts in een aantal Oost-Europese landen is sprake van een vergelijkbare situatie. Van de West-Europese landen is Nederland het enige land dat in 2005 een negatief migratiesaldo kende (*grafiek 4*).

4. Saldo buitenlandse migratie per 1 000 van de bevolking, 2005

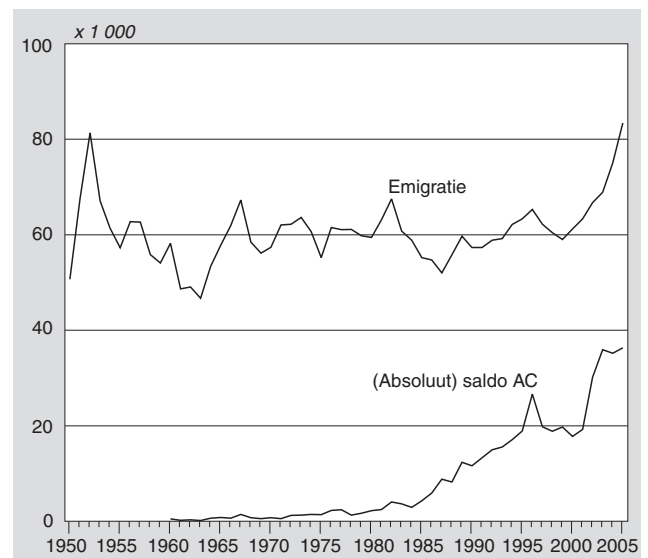
Bron: Eurostat.

2. Emigratie en saldo administratieve correcties

In *grafiek 5* zijn de emigratie en het saldo AC vanaf 1950 weergegeven. Voor de overzichtelijkheid is in de grafiek het *absolute* saldo AC gepresenteerd. Bedacht moet worden dat in elk van de jaren meer administratieve afvoeringen dan opnemingen plaats hebben gevonden. Met uitzondering van de jaren vijftig vertoonde de emigratie tot 2000 een redelijk stabiel beeld, terwijl het saldo AC vanaf 1985 vrijwel continu is gestegen. De piek in het saldo AC in 1996 kan verklaard worden door de koppeling tussen de GBA en het VAS (Vreemdelingen Administratie Systeem) in mei 1996, die tot doel had de beide registraties beter op elkaar af te stemmen. Deze koppeling leidde tot ongeveer 10 duizend extra administratieve afvoeringen. Rond 2001 vertonen zowel de emigratie als het saldo AC een scherpe stijging die tot op heden aanhoudt. In 2005 werd met ruim 83 duizend geregistreerde emigranten het hoogste aantal ooit waargenomen. Het absoluut saldo AC bedroeg het afgelopen jaar ruim 36 duizend.

De stijging van de emigratie doet zich vooral voor bij de niet-westerse migranten, waar de eerste generatie absoluut gezien de sterkste toename te zien gaf (*grafiek 6*). De tweede generatie vertoont echter de laatste jaren ook een opmerkelijke stijging in het aantal emigranten. Het zijn vooral de jongeren onder de tweede generatie niet-westerse allochtonen die Nederland meer en meer verlaten. De emigratie van tweede generatie niet-westerse allochtonen bestaat namelijk voor twee derde uit kinderen die met hun ouders vertrekken. Tweede generatie westerse allochtonen emigreren daarentegen vaker als paar of alleenstaande.

5. Emigratie en (absoluut) saldo AC, 1950–2005

Als we de totale emigratie uitsplitsen naar geregistreerde emigratie en saldo AC, dan blijkt de stijging in 2004 en 2005 vooral toe te schrijven aan de geregistreerde emigratie. Het saldo AC lijkt zich, na de forse stijging in 2002, de laatste jaren enigszins te stabiliseren op een niveau van 36 duizend (*grafiek 5*).

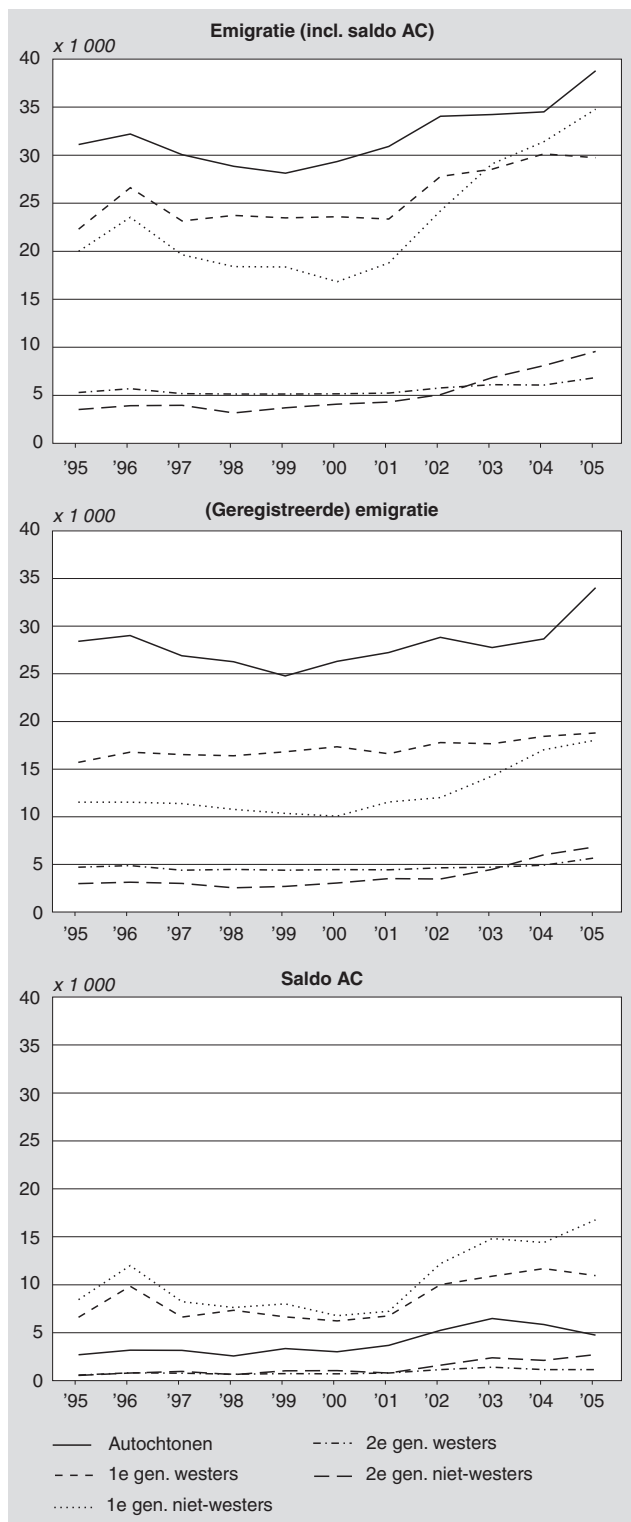
3. Migratie naar levensfase

De mobiliteit verschilt sterk per levensfase, zoals blijkt uit *grafiek 7*. In deze grafiek is de immigratie en emigratie in 2005 per herkomstgroepering weergegeven per duizend inwoners van de desbetreffende leeftijdsgroep en herkomstgroepering. Om uitschieters op hoge leeftijden vanwege de geringere aantallen te voorkomen, is alleen gekeken naar de leeftijd tot 70 jaar.

Het patroon en niveau van immigratie en emigratie is voor autochtonen en allochtonen totaal verschillend. Autochtonen hebben een veel lagere mobiliteit dan allochtonen. Bovendien is er voor elke leeftijd sprake van een vertreksaldo, vooral tussen het 20^e en 35^e levensjaar.

Westerse en niet-westerse allochtonen kennen daarentegen in deze leeftijdsgroep een vestigingsoverschot: er komen per saldo meer jongeren vanuit het buitenland naar Nederland dan er naar het buitenland vertrekken. Het niveau van de immigratie en emigratie is onder westerse allochtonen in deze leeftijdsgroep wel een stuk hoger dan onder niet-westerse allochtonen. Dit heeft te maken met de verschillende motieven van allochtonen die naar Nederland komen. Westerse allochtonen komen voornamelijk vanwege studie of arbeid en verblijven over het algemeen korte tijd in Nederland. Daarom ligt niet alleen de immigratie in deze leeftijdsgroep op een hoog niveau, maar ook de emigratie. Niet-westerse allochtonen hebben andere redenen om te immigreren. Asielmigratie, gezinshereniging en gezinsvorming spelen bij deze groep een belangrijke rol, waardoor het leeftijds patroon van niet-westerse allochtonen wat breder gespreid is dan bij westerse allochtonen.

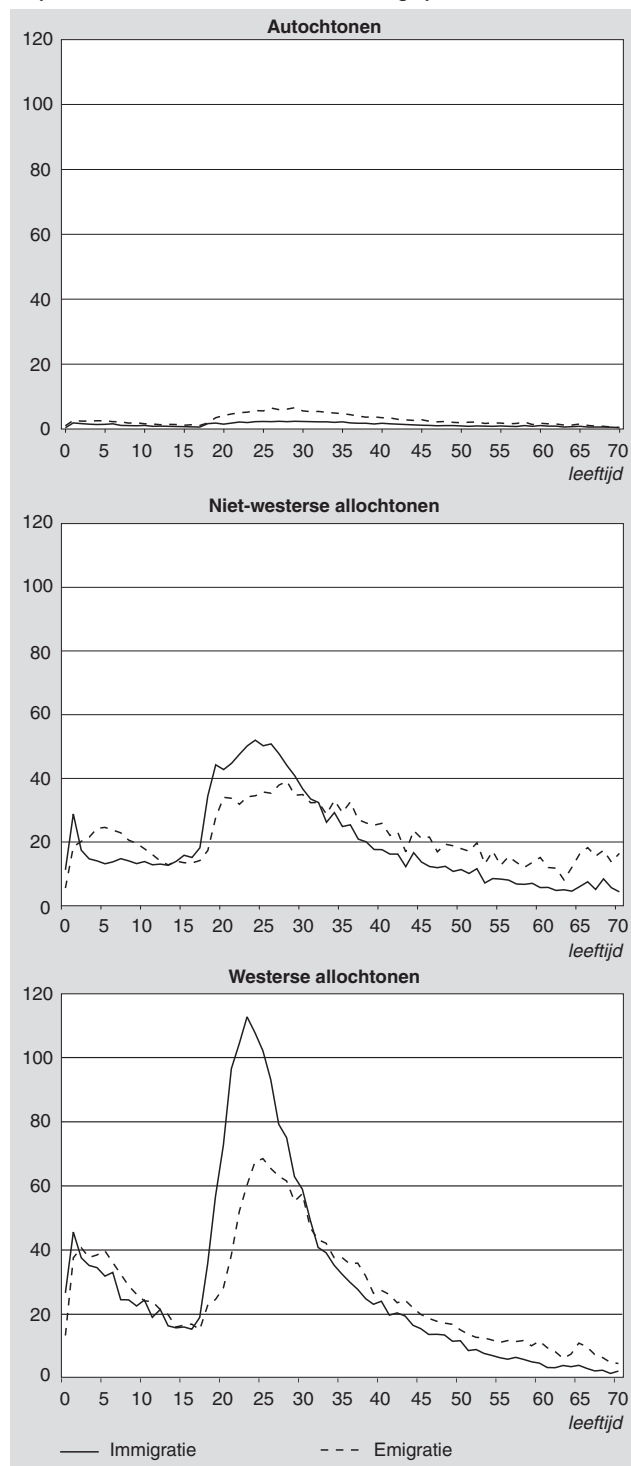
6. Emigratie en saldo AC naar herkomstgroepering, 1995–2005

4. Emigratie naar land van bestemming

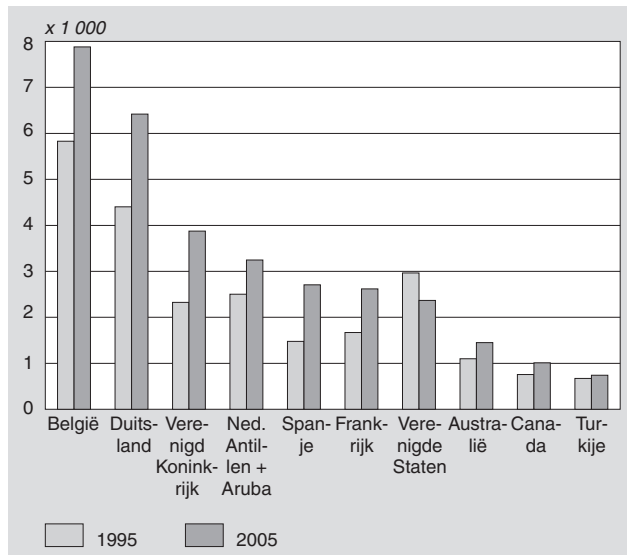
Van de ruim 83 duizend geregistreeerde emigranten in 2005 is ruim de helft in Nederland geboren (45,3 duizend). Dit zijn er ruim 10 duizend meer dan in 1995, toen 34,8 duizend in Nederland geboren personen naar het buitenland vertrokken. De toptien van populaire bestemmingen van in Nederland geboren emigranten is tussen 1995 en 2005 nauwelijks veranderd. Alleen Turkije heeft zich in 2005 als

7. Immigratie en emigratie in 2005 naar leeftijd en herkomstgroepering, per 1 000 van de desbetreffende bevolking op 1-1-2005

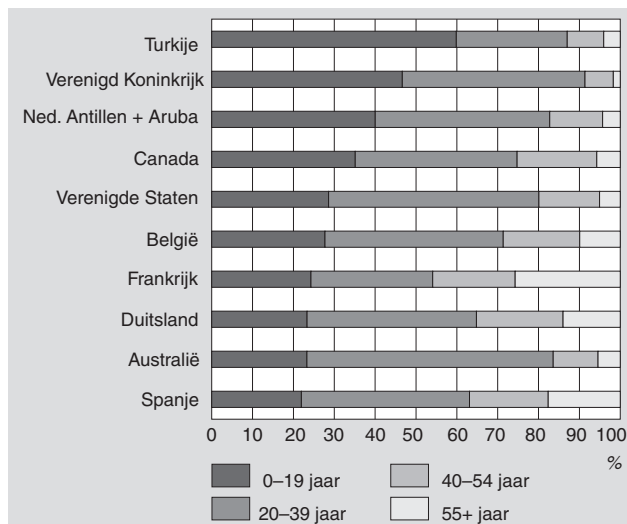
nieuwkomer in de toptien gevestigd. België en Duitsland blijven veruit de aantrekkelijkste bestemmingen (*grafiek 8*): van elke drie in Nederland geboren emigranten gaat er één naar België of Duitsland. De grote meerderheid van de in Nederland geboren emigranten naar deze landen is autochtoon (80 procent), wat inhoudt dat ook de beide ouders van deze personen in Nederland zijn geboren. De in Nederland geboren emigranten die naar Turkije vertrekken behoren daarentegen voor het merendeel (75 procent) tot de tweede generatie Turken.

8. Emigratie van in Nederland geboren en opgevoed naar land van bestemming, 1995 en 2005

De leeftijdsverdeling van emigrerende, in Nederland geboren personen naar enkele landen van bestemming is weergegeven in *grafiek 9*. Zes op de tien emigranten naar Turkije in 2005 waren jonger dan 20 jaar. Ook emigranten naar het Verenigd Koninkrijk en de Nederlandse Antillen en Aruba zijn over het algemeen jong. De jonge leeftijd van de emigranten naar het Verenigd Koninkrijk kan in ieder geval voor een deel worden verklaard door het feit dat het hier om in Nederland geboren kinderen van Somalische ouders gaat. De laatste jaren zijn namelijk veel Somalische nationaliteit, voor een groot deel met de Nederlandse nationaliteit, naar Engeland geëmigreerd. In steden als Birmingham en Leicester bevinden zich inmiddels aanzienlijke aantallen Somaliërs. Twintigers en dertigers vertrekken vaker dan gemiddeld naar Australië en de Verenigde Staten. Frankrijk en Spanje zijn juist in trek bij de wat oudere emigranten. In 2005 vertrokken 1,2 duizend 55-plussers naar deze twee landen. In 1995 waren dit er nog 0,5 duizend. Het zijn veelal paren zonder kinderen die naar deze twee landen emigreren.

9. Procentuele verdeling van emigrerende, in Nederland geboren en opgevoed naar land van bestemming en leeftijd, 2005

Van de emigranten die niet in Nederland zijn geboren, en dus eerder als immigrant naar Nederland kwamen, keert een grote meerderheid terug naar het land van geboorte. Van de 38,1 duizend geregistreerde emigranten in 2005 die niet in Nederland zijn geboren, keerde twee derde terug naar het geboorteland.

5. Emigratie naar verblijfsduur

Iets minder dan de helft van de emigranten is buiten Nederland geboren en dus ooit als immigrant naar Nederland gekomen. Deze retournatie houdt sterk verband met de verblijfsduur in Nederland. Van de 917 duizend buiten Nederland geboren immigranten die in de jaren 1995–2004 naar Nederland kwamen, zijn drie op de tien vóór 2005 weer vertrokken¹⁾. Het oudste cohort, de immigranten uit 1995, laat uiteraard een hoger vertrekpercentage zien dan het jongste cohort uit 2004. Van de immigranten uit 1995 is na negen jaar ruim 40 procent weer uit Nederland vertrokken (*staat 2*). Van de immigranten uit 2004 heeft iets meer dan 4 procent Nederland in dat jaar al weer verlaten.

Het *patroon* in terugkeer is voor verschillende immigratie-cohorten en voor vrijwel alle groepen migranten hetzelfde. Na één jaar vertrekt in verhouding het grootste deel – een op de tien – van de immigranten uit Nederland. Na het eerste jaar neemt de geneigdheid tot emigratie sterk af. Hoewel het patroon voor de verschillende groepen migranten vergelijkbaar is, zijn er wel grote verschillen waarneembaar in het *niveau* van de vertrekpercentages van immigranten. Van de 40 duizend niet-westerse immigranten in 1995 had bijna een derde Nederland na negen jaar weer verlaten (*grafiek 10*).

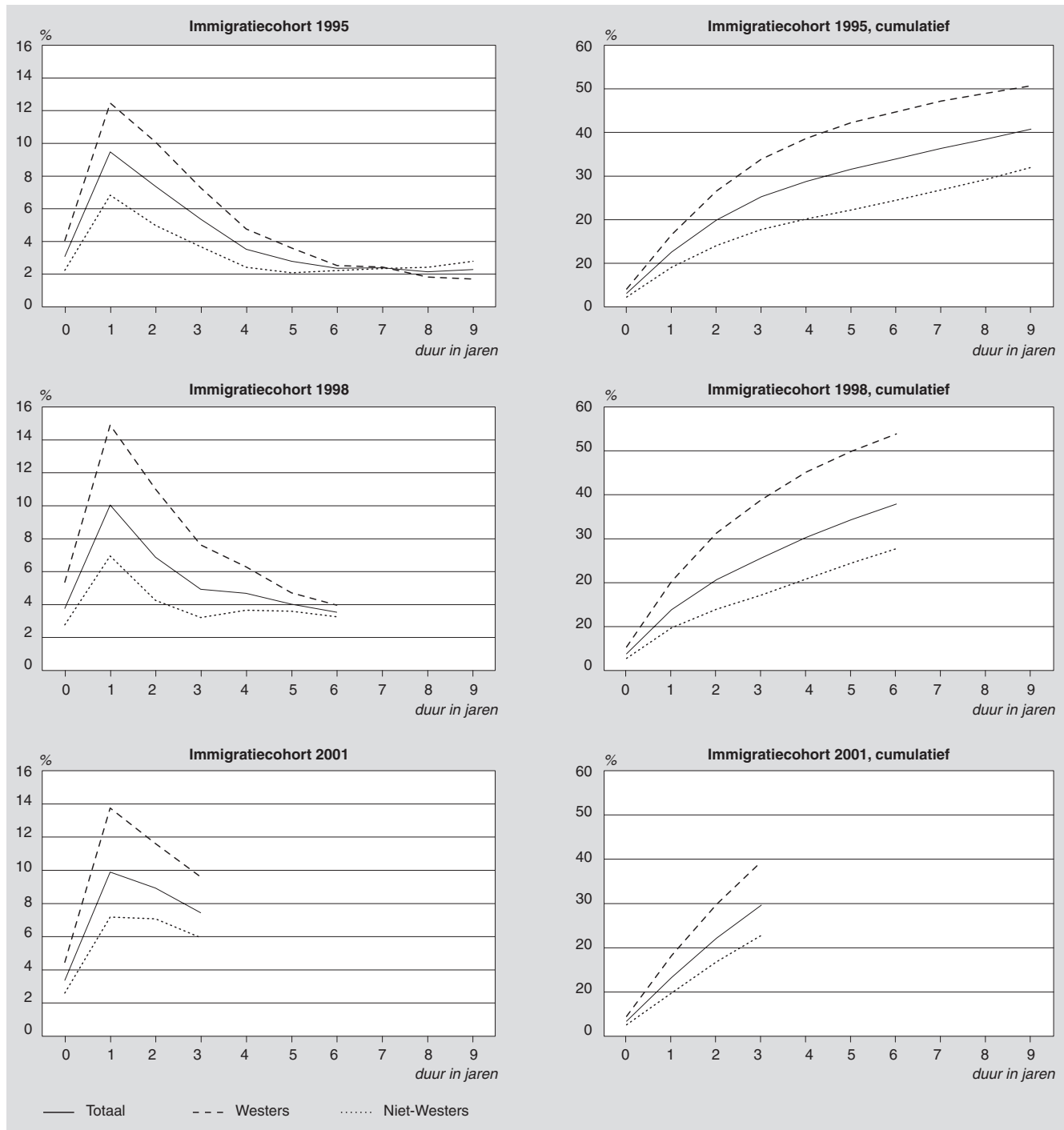
Somaliërs (54 procent) en Antillianen/Arubanen (47 procent) keren vaker dan gemiddeld terug, Turken, Marokkanen, Irakezen en Afghanen juist minder vaak (resp. 19, 17, 15 en 11 procent). De vertrekgeneigdheid van de 35 duizend westerse immigranten in 1995 was een stuk hoger dan die van de niet-westerse immigranten: iets meer dan de helft was na negen jaar weer vertrokken. Van de groepen westerse immigranten van enige omvang zijn het vooral Japanners, Amerikanen en Britten die in groten getale weer terugkeren. Inmiddels heeft 92 procent van de Japan-

¹⁾ Bij onderzoek naar emigratie wordt gewoonlijk de emigratie inclusief het saldo AC beschouwd. Dit saldo betreft administratieve afvoeringen door de gemeenten zonder dat daar in hetzelfde jaar een administratieve opneming in dezelfde of een andere gemeente tegenover staat. Omdat de verblijfsduur per persoon wordt bepaald, is het niet mogelijk het saldo AC te onderscheiden naar verblijfsduur. Om deze reden worden hier ook die personen tot de emigranten gerekend die administratief zijn afgevoerd zonder dat daar in hetzelfde jaar of in latere jaren een administratieve opneming tegenover staat. Zo worden personen die in 2000 administratief zijn afgevoerd en in 2001 weer zijn opgenomen, *niet* meegerekend.

Staat 2
Emigratie van buiten Nederland geboren personen naar jaar van vestiging in Nederland

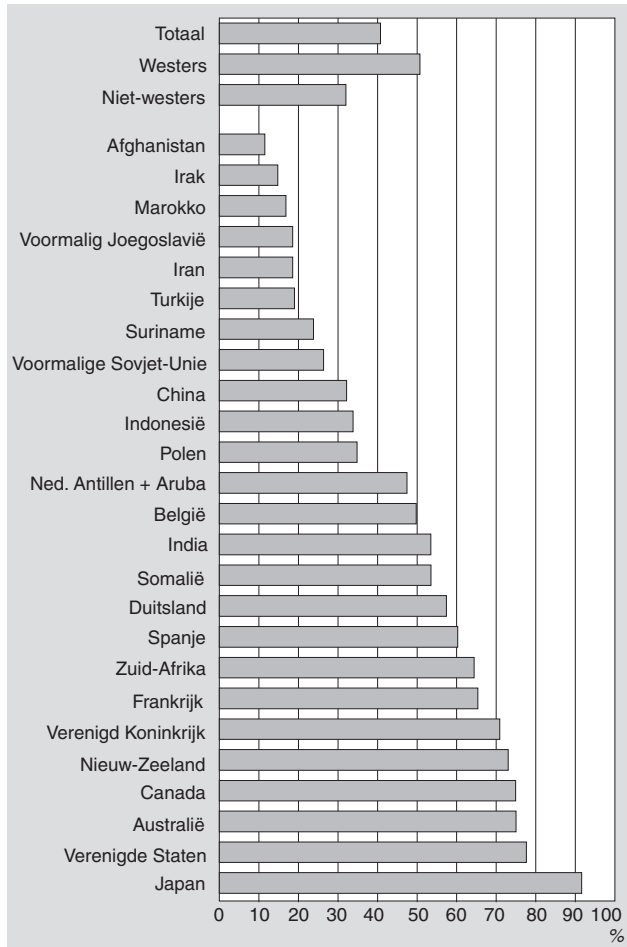
Gevestigd in:	Totaal	waarvan weer vertrokken in:											
		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	totaal	
	<i>absoluut</i>												
	%												
1995	74 703	3,1	9,5	7,4	5,4	3,5	2,8	2,4	2,4	2,1	2,3	40,7	
1996	86 183		3,5	10,1	7,8	4,7	3,5	2,8	2,6	2,6	2,6	40,3	
1997	87 146			4,0	10,5	7,5	5,0	3,4	3,3	3,1	2,9	39,6	
1998	96 425				3,8	10,0	6,9	4,9	4,7	4,0	3,5	37,9	
1999	94 177					3,7	9,3	7,0	5,9	4,9	4,4	35,1	
2000	109 033						3,3	8,4	7,8	6,7	5,7	31,8	
2001	110 254							3,4	9,9	8,9	7,4	29,6	
2002	99 808								3,7	11,0	9,9	24,6	
2003	84 686									4,3	12,6	16,9	
2004	74 572										4,3	4,3	
Totaal	916 987	0,3	1,1	1,9	2,6	2,9	3,1	3,4	4,4	5,1	5,7	30,4	

10. Emigratie naar verblijfsduur in Nederland en geboorteland, immigratiecohorten 1995, 1998 en 2001

se, 78 procent van de Amerikaanse en 71 procent van de Britse immigranten uit 1995 Nederland weer verlaten (*grafiek 11*). Het betreft hier voor een groot deel arbeidsmigranten.

11. Percentage immigranten uit 1995 dat tot en met 2004 weer is geëmigreerd, naar geboorteland

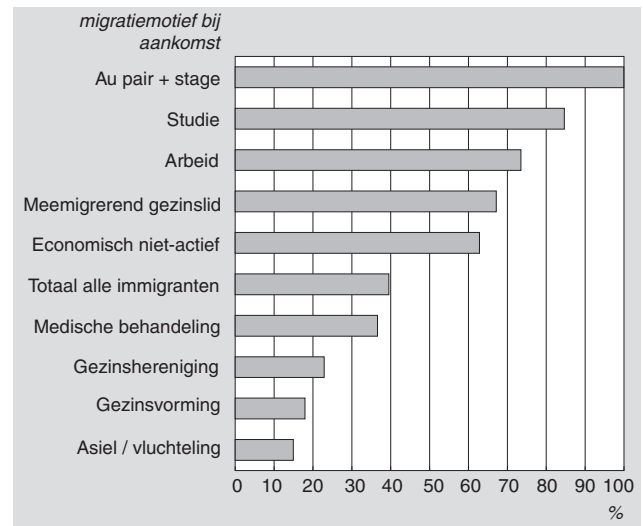

6. Emigratie naar oorspronkelijk migratiemotief

Dat de retournigratie sterk verband houdt met de verblijfsduur in Nederland komt ook naar voren als we kijken naar het oorspronkelijk migratiemotief bij binnenkomst in Nederland. In *grafiek 12* is de retournigratie van niet-Nederlanders (immigranten zonder de Nederlandse nationaliteit) weergegeven die in 1997 naar Nederland zijn gekomen ('cohort 1997'), onderscheiden naar het oorspronkelijk migratiemotief. De retournigratie is beschreven aan de hand van het cohort immigranten van 1997, omdat voor eerdere cohorten geen informatie over retournigratie naar migratiemotief beschikbaar is (Nicolaas et al., 2004).

Voor een juiste interpretatie van deze grafiek moeten enkele kanttekeningen worden geplaatst. Iemand wordt in Nederland als immigrant ingeschreven in de GBA bij een voorgenomen verblijfsduur van minimaal vier maanden in de komende zes maanden. Dit betekent bijvoorbeeld dat seizoenarbeiders, een deel van de stagiairs en de mensen die hier komen voor een medische behandeling niet als immigrant worden geteld. Deze mensen blijven dus ook in de

12. Percentage immigranten uit 1997 dat tot en met 2003 weer is geëmigreerd, naar oorspronkelijk migratiemotief

overzichten van retournigratie buiten beschouwing. Voor asielzoekers gelden weer andere criteria voor inschrijving als immigrant in de bevolkingsregisters dan voor andere categorieën. Asielzoekers worden in de GBA ingeschreven op het moment van statusverlening of na verblijf van langer dan een half jaar in de centrale opvang (tot 1 juni 2000 één jaar). In verband hiermee zijn ook afgewezen asielzoekers slechts ten dele in de emigratiecijfers opgenomen.

Uit de grafiek blijkt dat bijna driekwart van de arbeidsmigranten na zes jaar is vertrokken. Het zal geen verbazing wekken dat au pairs, stagiairs en studenten doorgaans nog sneller vertrekken. Van de eerste categorie is na drie jaar bijna iedereen weer vertrokken. Van de asielmigranten vertrekt slechts een klein deel, maar hierbij moet er dus rekening mee worden gehouden dat asielzoekers die snel worden afgewezen helemaal niet als immigrant worden geteld. Ten slotte valt het hoge aandeel terugkerende meemigrerende gezinsleden op. Zij zijn vaak tegelijk met een arbeidsmigrant naar Nederland geëmigreerd.

7. Conclusie

De afgelopen decennia was Nederland een *immigratieland*. Terwijl verreweg de meeste landen in de EU ook nu nog een *vestigingsoverschot* kennen, heeft Nederland sinds 2003 juist een *vertrekoverschot*. In 2005 vertrokken ongeveer 27 duizend meer mensen dan er naar Nederland kwamen. Is dit negatieve migratiesaldo, dat in 2003 is ingezet, een trend die structureel van aard is of heeft het een tijdelijk karakter?

Vele factoren spelen een rol bij de beantwoording van deze vraag en zullen moeten uitwijzen of Nederland in de toekomst weer *immigratieland* zal worden. Hierbij kan gedacht worden aan de economische situatie in Nederland en omliggende landen, de huizenprijzen in de grensstreken, het migratiebeleid in Nederland en andere landen en niet in de laatste plaats het oordeel van mensen over de kwaliteit van de samenleving. Voorlopige cijfers over de eerste maanden van 2006 laten zien dat er van een daling in de emigratie nog geen sprake is. Het is echter waar-

schijnlijk nog te vroeg om te concluderen dat de stijgende trend in de emigratie ook dit jaar zal doorzetten. Wel laat het aantal *immigranten* weer een stijging zien. In de meest recente bevolkingsprognose van het CBS voor de lange termijn wordt verwacht dat het vertrekoverschot nog enkele jaren zal aanhouden, maar vervolgens weer zal omslaan in een vestigingsoverschot. Een van de redenen voor deze verwachting is dat een aantrekkende economie een opwaarts effect heeft op de immigratie (vooral arbeidsmigratie) en een neerwaarts effect op de emigratie.

Literatuur

Alders, M. en H. Nicolaas, 2003, Administratieve correcties in de bevolkingsstatistieken. *Bevolkingstrends* 51(4), blz. 46–51.

Bekke, S. ter, H.P. van Dalen en K. Henkens, 2005, Emigratie van Nederlanders: geprikkeld door bevolkingsdruk. *DEMOS* 21(4), blz. 25–28.

CBS, 2000, Bevolkingscijfers: wie tellen mee en wie niet? *Maandstatistiek van de Bevolking* 48(7), blz. 7–8. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2005, Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen. *Bevolkingstrends* 53(1), blz. 19–23.

Nicolaas, H., A. Sprangers, A. Zorlu en J. Hartog, 2004, Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen? *Bevolkingstrends* 52(2), blz. 36–42.